Асаблівасці дзяржаўна-прававога развіцця Беларускай ССР у 20–30-я гг. ХХ ст.

Сацыяльна-эканамічнае становішча Беларускай ССР на пачатку 1920-х гг.

- 1) Агульны аб'ём валавой прадукцыі прамысловасці склаў каля 15-20% да ўзроўню 1913 г. К канцу 1920 г. у савецкай частцы Беларусі працавалі з перабоямі толькі 40% буйных прадпрыемстваў, на якіх было занята каля 70% усіх рабочых даваеннага часу.
- 2) Пасяўныя плошчы скараціліся ў параўнанні з даваенным часам на 1/3, валавыя зборы зерня – напалову, рэзка знізіліся ўраджайнасць і пагалоўе жывёлы.
- 3) Амаль цалкам быў з-за недахопу паліва паралізаваны чыгуначны і водны транспарт.
- 4) Адбывалася хуткая інфляцыя, рост цэн.

На *X з'ездзе РКП(б),* які адбыўся ў сакавіку 1921 г. было абвешчана ўвядзенне ***новай эканамічнай палітыкі* (нэп)**. Яна прадугледжвала наступныя пераўтварэнні:

- 1) Замена харчразвёрсткі *харчовым падаткам*, які паступова зніжаўся з 20% прадукцыяй у 1921 г. да 5% грашыма ў 1925 г. (падатак меў прагрэсіўны характар, мелася сістэма ільгот для тых, хто пашыраў пасяўныя плошчы і павялічваў ураджайнасць).
- 2) Абвяшчэнне *свабоды форм землекарыстання* ў сельскай гаспадарцы (законнымі прызнаваліся абшчына, калектыўныя гаспадаркі, прыватнае ўладанне ў выглядзе вотрубаў ці хутароў).
- 3) Дазвол арэнды і наёмнай працы ў сельскай гаспадарцы.
- 4) Дазвол прыватнага гандлю сельскагаспадарчай прадукцыяй.

5) Дазвол на стварэнне акцыянерных і камерцыйных банкаў.
6) Дазвол на прыватызацыю і перадачу ў арэнду прыватным асобам і таварыствам дробных і сярэдніх гандлёвых і прамысловых прадпрыемстваў.
7) Дазвол на *канцэсіі* – здачу ў арэнду прадпрыемстваў замежным фірмам (на Беларусі канцэсіі не былі пашыраны).
8) Дэцэнтралізацыя сістэмы кіравання прамысловасцю: ствараліся *трэсты* – аб'яднанні прадпрыемстваў пэўнай галіны, якія атрымалі поўную гаспадарчую і фінансавую незалежнасць, а таксама *сіндыкаты* – аб'яднанні трэстаў на аснове кааперацыі.
9) Заахвочванне розных форм кааперацыі ў сельскай гаспадарцы, прамысловасці і гандлі.
10) Зняцце абмежаванняў на павелічэнне заробкаў і перамену месца работы працоўных.

АДМІНІСТРАЦЫЙНА-ТЭРЫТАРЫЯЛЬНАЕ ДЗЯЛЕННЕ БССР

- Тэрыторыя БССР складалася фактычна з шасці паветаў (плошча 52,3 тыс. кв. км, насельніцтва І544тыс. чалавек): Бабруйскага, Барысаўскага, Ігуменскага (з 1923 г. Чэрвеньскага), Мазырскага, Мінскага і Слуцкага. З 16 студзеня 1919 г. Віцебская, Магілёўская і заходнія паветы Смаленскай губерні, як ужо адзначалася, былі далучаны да РСФСР. Тэрыторыя ж Заходняй Беларусі на аснове Рыжскага мірнага дагавора адышла да Польшчы.

Узбуйненне БССР (1924,1926 гг.)

- 4 лютага 1924 г. Прэзідыум УЦВК РСФСР зацвердзіў рашэнне камісіі аб змяненні граніц, а 7 сакавіка 1924 г. Прэзідыум ЦВК СССР прыняў пастанову аб аб'яднанні ў складзе БССР усіх тэрыторый з большасцю беларускага насельніцтва.
- У выніку першага ўзбуйнення БССР у яе склад былі вернуты 15 паветаў Віцебскай, Гомельскай (былой Магілёўскай) і Смаленскай губерняў.
- У снежні 1926 г. да БССР адышлі Гомельскі і Рэчыцкі паветы.

АДМІНІСТРАЦЫЙНА-ТЭРЫТАРЫЯЛЬНЫ ПАДЗЕЛ САВЕЦКАЙ БЕЛАРУСІ. 1921–1926 гг.

Стварэнне СССР

- 30 снежня 1922 г. на X Усерасійскім з’ездзе Саветаў (ён жа *І Усесаюзны з’езд Саветаў*) былі ўхвалены *Дэкларацыя і Дагавор пра стварэнне Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік* (СССР). Новая дзяржава стваралася як федэрацыя чатырох савецкіх рэспублік: Расійскай Федэрацыі, Украіны, Закаўказскай Федэрацыі і БССР. Потым да іх на працягу 1920-1930-х гг. далучыліся іншыя саюзныя рэспублікі (у 1940 г. іх налічвалася 16). Да кампетэнцыі саюзнага ўрада адносіліся пытанні знешняй палітыкі, фінансаў, узброеных сіл, шляхоў зносін, сувязі, а таксама выпрацоўка агульных правілаў палітычнага і эканамічнага жыцця (агульнае планаванне народнай гаспадаркі і кіраўніцтва ёю, зацвярджэнне агульнасаюзнага бюджэту, функцыянаванне агульнай крэдытнай і грашовай сістэмы і г.д.). Вырашэнне астатніх пытанняў заставалася за ўрадамі рэспублік. Асноўныя палажэнні Дагавора былі зацверджаны першай *Канстытуцыяй СССР 1924 г.* Фактычная аўтаномія асобных рэспублік ад самага пачатку была абмежаванай. Уся рэальная ўлада была сканцэнтравана ў руках партыйна-дзяржаўнага кіраўніцтва ў Маскве.

- *У выніку ўтварэння Саюза ССР на тэрыторыі БССР уступілі ў дзеянне яго заканадаўчыя акты.* У адпаведнасці з Канстытуцыяй СССР 1924 г. Прэзідыум ЦВК БССР скасаваў Дэкрэт ад 24 студзеня 1922 г. аб узаемаадносінах БССР і РСФСР і ўстанавіў, што пастановы УЦВК РСФСР на тэрыторыі Беларусі не маюць сілы і з гэтага часу дзейнічаюць толькі заканадаўчыя акты СССР і БССР. Тым не менш заканадаўства РСФСР аказвала істотны ўплыў на развіццё права на Беларусі.

«Крымінальны кодэкс Беларускай ССР» (1922 г.)

- 24 мая 1922 г. быў прыняты Крымінальны кодэкс РСФСР. 24 чэрвеня 1922 г. III сесія ЦВК БССР прыняла пастанову «распаўсюдзіць дзеянне Крымінальнага кодэкса РСФСР на ўсю тэрыторыю Беларусі з 1 ліпеня 1922 г.», а з 1924 г. гэты Кодэкс стаў афіцыйна называцца «Крымінальны кодэкс Беларускай ССР» і яго дзеянне было пашырана на ўсе злачынствы, якія не былі разгледжаны да гэтага часу ў судовым парадку; гэта значыць ён меў зваротную сілу. Мэтай крымінальнага закона аб'яўлялася абарона працоўных ад злачынстваў і грамадска небяспечных элементаў

- Па сваёй сутнасці КК 1922 г. меў адкрыта класавы характар. Трэба адзначыць, што артыкул 10 гэтага Кодэкса прадугледжваў магчымасць прымянення крымінальнага закона па аналогіі, што стварала небяспеку злоўжыванняў на практыцы.

- Кодэкс складаўся з Агульнай і Асаблівай частак. З 227 артыкулаў закона 56 прыпадала на Агульную частку.

У канцы 20 — пачатку 30-х гг. БССР набыла і ўласны заканадаўчы вопыт

- У сувязі з тым, што змяніліся ўмовы жыцця, былі прыняты новыя і перагледжаны некаторыя ранейшыя законы, напрыклад прыняты Водна-меліярацыйны кодэкс (1927), Папраўча-працоўны кодэкс (1926), Кодэкс законаў аб шлюбе, сям'і, апецы (1927), Кодэкс аб працы (1929) і інш.
- Грамадзянскае і грамадзянска-працэсуальнае права аднаўленчага перыяду было накіравана перш за ўсё на ўмацаванне дзяржаўнай уласнасці. *Напрыклад, Грамадзянскі кодэкс замацаваў агульнае правіла неадчужальнасці дзяржаўных прадпрыемстваў ва ўласнасць прыватных асоб, аднак у сувязі з НЭПам пастановай ЦВК і СНК БССР ад 31 студзеня 1925 г. было дазволена адчужэнне прадпрыемстваў, якія бяздзейнічалі.*

Канстытуцыя БССР 1927 г.

5-12 красавіка 1927 года на чарговым VIII з’ездзе Саветаў БССР была прынята новая *Канстытуцыя БССР*. Яна юрыдычна замацавала факт уваходжання БССР у склад СССР і вызначыла правы БССР у складзе СССР: самастойна прымаць канстытуцыю, уносіць у яе змены, ствараць вышэйшыя органы ўлады і кіравання, вызначаць адміністрацыйны падзел. Былі дэкларараваны грамадзянскія і палітычныя правы грамадзян, аднак указваліся іх абмежаванні у адносінах “эксплуататарскіх элементаў” (тых, хто выкарыстоўваў наёмную працу) (апошнія, пазбаўляліся права ўдзелу ў выбарах, займання дзяржаўных пасад, абмяжоўвалася іх права паступлення ў ВНУ і г.д.). Праца абвяшчалася абавязкам усіх грамадзян. Вышэйшым органам улады з’яўляўся *Усебеларускі з’езд Саветаў*. Паміж з’ездамі вышэйшую заканадаўчую ўладу ажыццяўляў ЦВК Саветаў, а выканаўчую – сфарміраваны ім СНК БССР. Дзяржаўнымі мовамі былі зацверджаны беларуская, руская, польская і яўрэйская. Мовай міжнацыянальных зносін вызначалася беларуская.

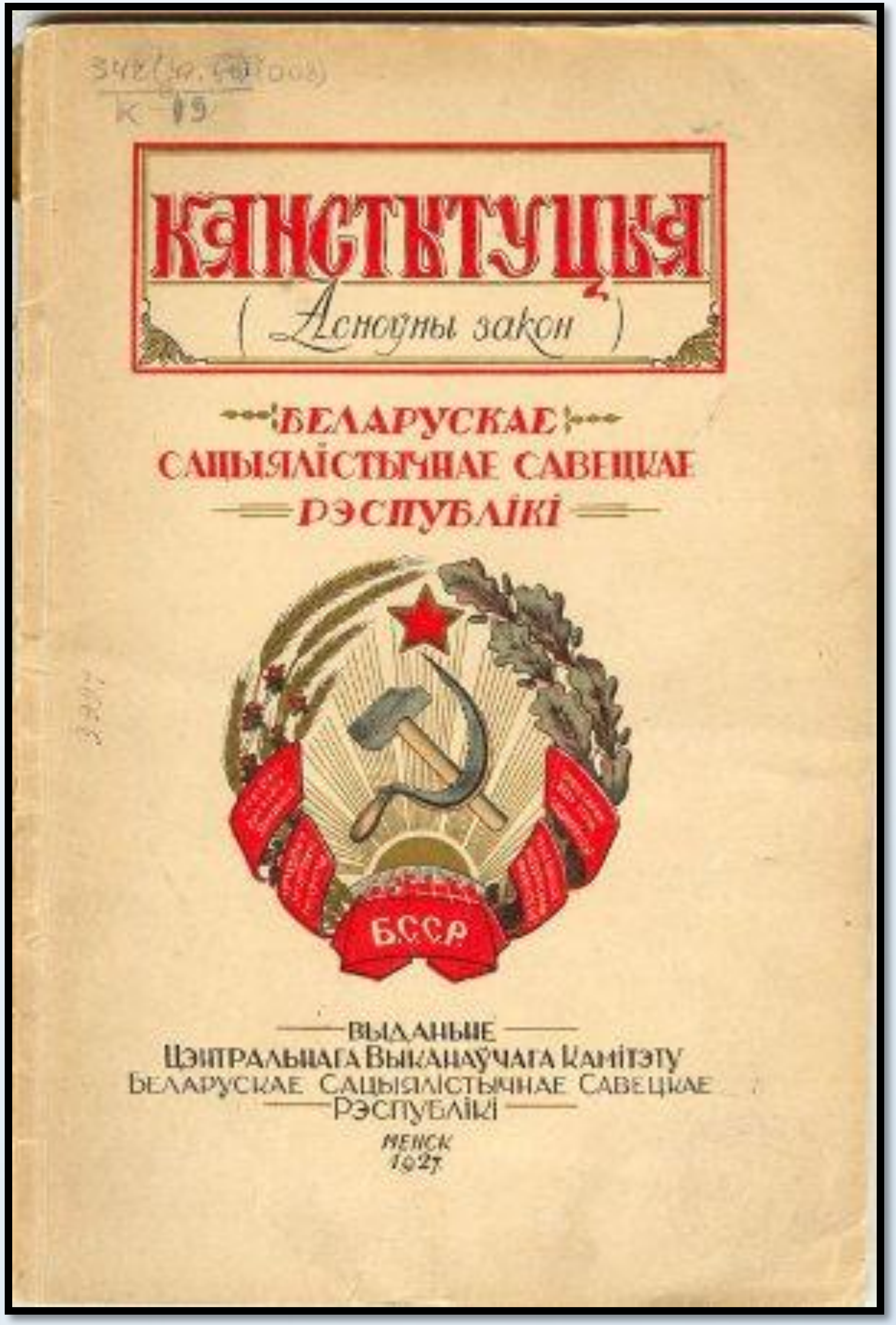
КАНСТЫТУЦЫЯ
(Асноўны закон)
БЕЛАРУСКАЕ
САЦЫЯЛІСТЫЧНАЕ САВЕЦКАЕ
РЭСПУБЛІКІ
Б.С.С.Р.
ВЫДАНЬНЕ
ЦЭНТРАЛЬНАГА ВЫКАНАЎЧАГА КАМІТЭТУ
БЕЛАРУСКАЕ САЦЫЯЛІСТЫЧНАЕ САВЕЦКАЕ
РЭСПУБЛІКІ
МЕНСК
1927

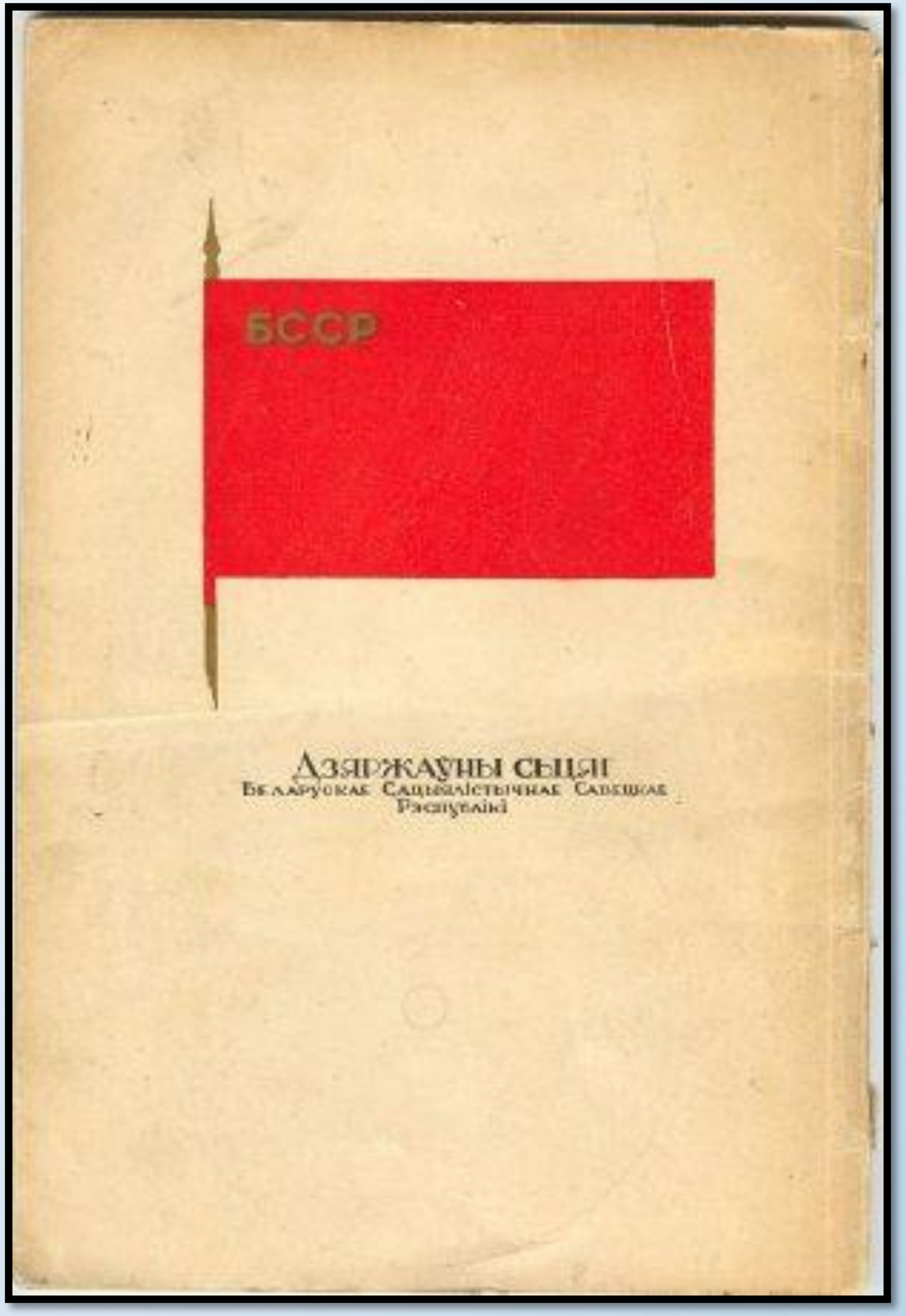
БССР
ДЗЯРЖАЎНЫ СЬЦЯГ
БЕЛАРУСКАЕ САЦЫЯЛІСТЫЧНАЕ САВЕЦКАЕ
РЭСПУБЛІКІ

КП(б)Б

- Рэальная палітычная ўлада ў БССР належала кіраўніцтву Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі, якая фактычна кантралявала дзейнасць усіх дзяржаўных органаў улады. Рэзка павялічвалася колькасць членаў КП(б)Б: за 1922-1929 гг. яна ўзрасла з 5 да 33 тыс. чалавек. Маскоўскае кіраўніцтва ўважліва сачыла за сітуацыяй у кампартыях рэспублік. Рэгулярна ў нацыянальныя рэгіёны СССР дасылаліся партыйныя работнікі з цэнтра.

- Саветы ў гэты перыяд канчаткова пераўтварыліся ў фармальныя органы ўлады; іх дзейнасць практычна цалкам кантралявалася партыйнымі органамі. Разам з тым у перыяд нэпа рабіліся спробы павысіць ролю Саветаў у вырашэнні пытанняў мясцовага гаспадарчага і культурнага жыцця, падатковай палітыкі. Прафсаюзы і іншыя грамадскія арганізацыі таксама пераўтвараліся ў дадатак дзяржаўна-адміністрацыйнага апарату.

Судовыя ўстановы

- Утварэнне судоў на Беларусі праводзілася пасля нямецкай акупацыі на аснове Дэкрэта СНК РСФСР ад 22 лістапада (5 снежня) 1917 г. «Аб судзе». Згодна з гэтым дэкрэтам, усе агульныя судовыя ўстановы, такія, як акруговыя суды, судовыя палаты, Сенат, ваенныя і марскія суды ўсіх назваў, а таксама камерцыйныя суды, ліквідаваліся і замяняліся судамі, якія павінны былі ўтварацца на аснове дэмакратычных выбараў.

КИМ СУДОМ
М
ГХ

Судовая рэформа (1923 г.)

- У 1923 г. была праведзена судовая рэформа на аснове Палажэння аб судовым ладзе Беларускай ССР. Згодна з ім утваралася наступная сістэма судоў: 1. Народны суд, які мог дзейнічаць у саставе народнага суддзі або з удзелам суддзі і двух народных засядацеляў; 2. Вышэйшы суд дзейнічаў як суд другой інстанцыі. Ён жа мог разглядаць некаторыя справы і па першай інстанцыі, а таксама выконваў арганізацыйна-адміністрацыйныя функцыі адносна народных судоў; 3. Вярхоўны суд БССР здзяйсняў судовы кантроль і нагляд за судовай дзейнасцю судоў БССР, апрача ваенных і вайскова- транспартных трыбуналаў. Ён жа быў судом другой інстанцыі па справах, што разглядаліся Вышэйшым судом па першай інстанцыі, а таксама наглядаў за дзейнасцю зямельных і арбітражных камісій.

СОВЕТСКИЙ СУД

Худ. Б. В. Иогансон.

Соблазнился кулачина
На Акулькину красу.
Родила батрачка сына.
Пров не платит. Девка — в суд.

Вызван в суд и Пров Тимохин,
Говорит — земли черней:
„Врет Акуля! Все подвохи!
Много хахалей у ней!"

Пров орет, напружив шею,
Злая ложь в его речах.
Девка-ж — клад, — никто за нею
Ничего не примечал.

Зря кулак, наделал звону,
Клевета для всех ясна.
Ты заплатишь по закону
Алименты все сполна.

1928

Пракуратура

- Пракурорскі нагляд за дакладным выкананнем законаў і іншых дзяржаўных нарматыўных актаў БССР усімі дзяржаўнымі і грамадскімі арганізацыямі, службо вымі асобамі і грамадзянамі пачаў дзейнічаць з 1922 г., калі ў БССР была ўтворана Пракуратура. Узначальваў Пракуратуру рэспублікі народны камісар юстыцыі. У яго падпарадкаванні меўся невялікі аддзел пракуратуры. Значныя змены ў структуры Пракуратуры БССР адбыліся ў 1924—1925 гг., калі былі ўведзены пасады пракурораў: акруговых, участковых, камерных памочнікаў акруговых пракурораў.
- Апрача кантролю за выкананнем законаў Пракуратура БССР павінна была наглядаць за папярэднім следствам і падтрымліваць абвінавачванні на судзе.

Усталяванне таталітарнага палітычнага рэжыму ў БССР

- Аднапартыйная сістэма ў БССР усталявалася пасля разгрому асноўных небальшавіцкіх сіл на пачатку 1920-х гг. У 1923 г. савецкія улады абвесцілі амністыю дзеячам антысавецкіх рухаў і арганізацый, многія з якіх занялі пачэсныя пасады ў сферы навукі і культуры БССР.

- Аднак у 1930-я гг. адбылася эвалюцыя аўтарытарнага палітычнага рэжыму ў СССР і БССР да таталітарнага. Адметнай рысай *таталітарызму* з'яўляецца жорсткі дзяржаўны кантроль над усімі сферамі жыцця грамадства.

Канстытуцыя БССР (1937 г.)

- Фармальна ў СССР і БССР дэклараваліся дэмакратычныя прынцыпы грамадска-палітычнага жыцця. У 1936 г. была прынята новая *Канстытуцыя СССР*, а ў 1937 г. у адпаведнасці з ёй новая *Канстытуцыя БССР*. Згодна з ёй, вышэйшым органам дзяржаўнай улады абвяшчаўся Вярхоўны Савет БССР, які выбіраўся на 4 гады. Ён фарміраваў урад – СНК БССР. Усе вышэйшыя і мясцовыя органы ўлады ствараліся на аснове ўсеагульнага, роўнага, прамога выбарчага права пры тайным галасаванні. Былі адменены выбарчыя абмежаванні для пэўных катэгорый насельніцтва. У канстытуцыі дэклараваліся шматлікія грамадзянскія і палітычныя правы і свабоды, якія не выконваліся ў рэальным жыцці.

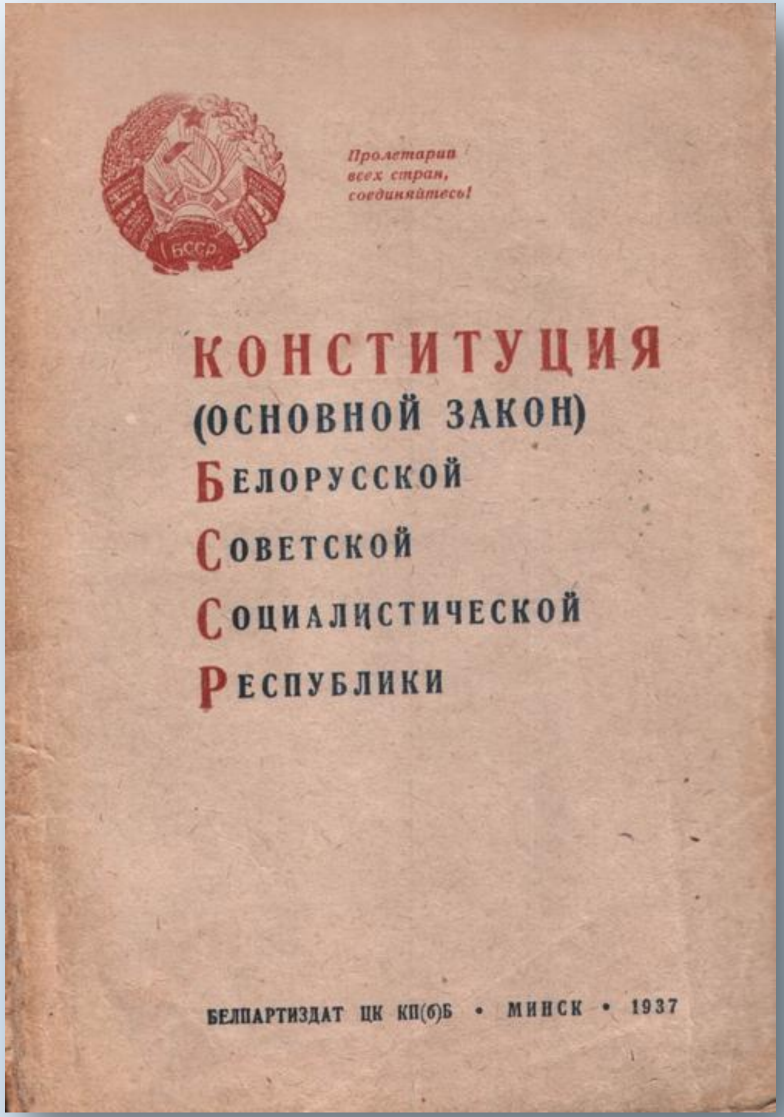

Характэрнымі з’явамі, якія адлюстроўвалі фарміраванне таталітарызму ў грамадска-палітычнай сістэме БССР, як і ў цэлым у СССР, з’яўляюцца:

- 1) ***Зрошчванне партыйнага і дзяржаўнага апарату кіравання.*** На ўсіх узроўнях цэнтральнага і мясцовага кіравання дзейнасць дзяржаўнай адміністрацыі рэгулявалася і кантралявалася камітэтамі бальшавіцкай партыі. Фарміраванне Саветаў і іх выканаўчых камітэтаў адбывалася на аснове безальтэрнатыўных выбараў; кандыдаты загадзя вызначаліся адпаведнымі партыйна-дзяржаўнымі органамі ўлады.

- 2) ***Пераўтварэнне ВКП(б)-КП(б)Б з палітычнай партыі ў масавую структуру, для кіраўніцтва якой стваралася вялікая бюракратычная іерархія, падначаленная непасрэдна І.Сталіну.*** У дадзеных умовах прыналежнасць да партыі з’яўлялася абавязковым атрыбутам дзяржаўнай кар’еры і крыніцай атрымання сацыяльных прывілеяў. З мэтай умацавання партыйнага адзінства перыядычна праводзіліся “чысткі” шэрагаў партыі. Выключаліся “старыя” бальшавікі і былыя дзеячы іншых рэвалюцыйных арганізацый, якія маглі стварыць ідэйную апазіцыю ўладзе, а моладзь, якая прыходзіла на іх месца, была асабіста ўдзячная за сваю кар’еру, пазбаўленая палітычнай волі і сувязяў. Самая вялікая хваля чыстак КП(б)Б адбылася ў 1933 – 1937 гг., калі колькасць камуністаў у БССР скарацілася з 65 тыс. да 24,5 тыс., але ўжо ў 1941 г. у шэрагах КП(б)Б знаходзілася звыш 72 тыс. чалавек.

- 3) ***Фарміраванне і развіццё масавых дзяржаўных грамадскіх арганізацый,*** якія ахоплівалі практычна ўсё насельніцтва: прафсаюзы, камсамол, абаронныя таварыствы і г.д. Іх дзейнасць строга кантралявалася і рэгламентавалася з боку партыйна-дзяржаўных органаў улады; структура будавалася на ўзор ВКП(б)-КП(б)Б. Галоўнай задачай гэтых арганізацый было забеспячэнне кантролю над рознымі сацыяльнымі групамі насельніцтва (ідэалагічная апрацоўка, стварэнне атмасферы ўсеагульнай падазронасці).

- 4) ***Згортванне палітыкі беларусізацыі.*** Адлюстраваннем гэтага стала правядзенне працэсу па сфабрыкаванай справе *“Саюзу вызвалення Беларусі” (1930-1931)*, у ходзе якога былі асуджаны вядучыя дзеячы беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі (В. Ластоўскі, С. Некрашэвіч, Я. Лёсік і інш.), абвінавачаныя ў імкненні да звяржэння савецкага ладу. Далейшым вынікам сталі рэпрэсіі 1930-х гг., накіраваныя супраць беларускай інтэлігенцыі і часткі партыйна-дзяржаўных дзеячаў, якія праводзілі палітыку беларусізацыі, пад лозунгам барацьбы з т.зв. “*нацыянал-дэмакратызмам*”. У 1933 г. была праведзена рэформа правапісу беларускай мовы, якая наблізіла яе нормы да рускай мовы. Пануючы статус беларускай мовы ў афіцыйным справоводстве, друку, сферы адукацыі ў 1930-я гг. яшчэ захоўваўся, аднак, пераважнай становіцца тэндэнцыя павольнай русіфікацыі адміністрацыйнай і адукацыйнай сістэмы.
- 5) ***Культ асобы І. Сталіна***, звязаны з гіпербалічным ухваленнем яго дзейнасці ў афіцыйнай прапагандзе і недапушчэнні крытыкі ў яго адрас.

- 6) ***Масавыя рэпрэсіі*** ў адносінах прадстаўнікоў розных сацыяльных груп насельніцтва, уключаючы прадстаўнікоў партыйна-дзяржаўнага апарату, западозраных у нелаяльнасці да існуючага рэжыму. Ажыццяўленне рэпрэсій ускладалася на спецыяльныя карныя органы, назва якіх некалькі разоў змянялася: ЧК, ОГПУ, НКВД. Ахвярамі рэпрэсій станавіліся ў першую чаргу прадстаўнікі былых пануючых сацыяльных груп (дваранства, буржуазіі), сяляне, якія супраціўляліся ўваходжанню з калгасы, інжынерна-тэхнічныя кадры, інтэлігенцыя, духавенства розных канфесій. Пасля 1934 г. следства па палітычных справах спрашчалася і перадавалася нарадам з 3-5 асоб мясцовых кіраўнікоў партыі і НКВД. "Тройкі" без прысутнасці абвінавачаных завочна выносілі прысуды, уключаючы смяротныя. Найбольш масавы характар рэпрэсіі набылі ў *1937-1938 гг.* У гэтыя гады былі рэпрэсіраваны большасць кіраўнікоў партыйна-дзяржаўнага апарату БССР, шматлікія кіраўнікі гаспадарчых і грамадскіх арганізацый, вышэйшыя ваенныя кадры, вядомыя навукоўцы і дзеячы культуры. Для абгрунтавання рэпрэсій НКВД праводзілася фабрыкаванне спраў розных "шпіёнска-дыверсійных", "тэрарыстычных", "шкодніцкіх" арганізацый, якія нібыта імкнуліся да зваржэння існуючага ладу і супрацоўнічалі з разведкамі замежных дзяржаў. Сярод іх справы *"Саюза вызвалення Беларусі"*, "Працоўнай сялянскай партыі", беларускага філіяла "Прампартыі", беларускага філіяла "Саюзнага бюро РСДРП (меншавікоў)", "Аб'яднанага антысавецкага падполля", "Беларускай аўтакефальнай царквы", "Беларускага нацыянальнага цэнтра" і інш. Усяго ахвярамі сталінскіх рэпрэсій у 1920-1950-я гг. стала каля 600 тыс. чалавек. Большасць рэпрэсіраваных накіроўваліся ў лагеры ГУЛАГ; значная частка была пакарана смерцю: толькі на працягу другой паловы 1930-х гг. было расстраляна каля 30 тыс. чалавек.

ЗАХОДНЯЯ БЕЛАРУСЬ

ПАД УЛАДАЙ ПОЛЬШЧЫ

Рыжскі мір

- 18 сакавіка 1921 г. ў Рызе быў падпісаны мірны дагавор паміж РСФСР і УССР, з аднаго боку, і Польшчай, з другога. Ім была пастаўлена кропка ў польска-савецкай вайне (1919–1920 гг.). У прэамбуле дагавора адзначалася, што “ўрад РСФСР падпісвае дагавор за сябе і па упаўнаважанні Урада БССР”. Такім чынам, Беларусь была пазбаўлена свайго, нават фармальнага, прадстаўніцтва на нарадзе, дзе фактычна вырашаўся яе лёс.

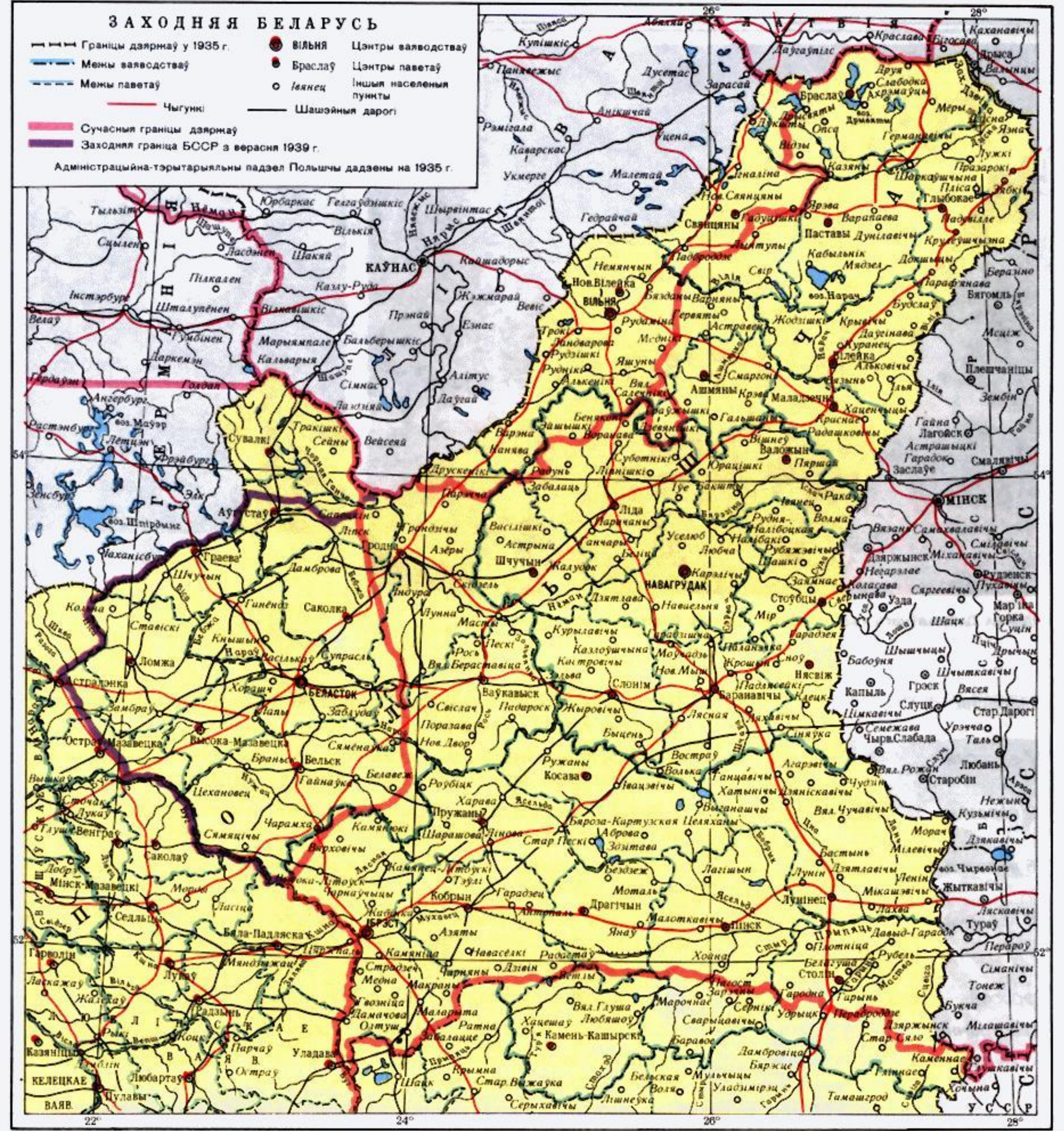

- У адпаведнасці з Рыжскай мірнай дамовай да Польшчы адышлі: Гродзенская губерня, Навагрудскі, Пінскі, частка Мінскага, Слуцкага і Мазырскага паветаў Мінскай губерні, Віленскі, Дзісенскі, Лідскі паветы Віленскай губерні.

Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел

- На заходнебеларускіх землях быў уведзены прынятый ў Польшчы адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел: ваяводствы, паветы, гміны. Тэрыторыя Заходняй Беларусі ахоплівалася Віленскім, Навагрудскім, Палескім і Беластоцкім ваяводствамі складала 112 995 кв. км з насельніцтвам 3,4 млн. чалавек (на 1921 г.). З іх каля 2 млн. беларусы.

Малы Версальскі трактат і 7 артыкул Рыжскай мірнай дамовы накладалі на Польшчу шэраг абавязкаў, якія датычыліся абароны правоў нацыянальных меншасцяў, у тым ліку беларусаў. Грамадзянскія правы гарантавала і прынятая ў сакавіку 1921 г. Канстытуцыя Польскай Рэспублікі (артыкулы 109–111). Паводле яе, усе грамадзяне краіны мелі права на захаванне нацыянальнай тоеснасці, публічнае карыстанне роднай мовай, ніхто не павінен быў уціскацца з прычыны культурнай і рэлігійнай адметнасці . На практыцы гарантаваныя беларусам правы мелі толькі фармальны характар па прычыне палітычнай стратэгіі польскіх уладных колаў і партый, а таксама эканамічнай адсталасці паўночна-ўсходніх ваяводстваў, што спрыяла пастаянным сацыяльным і палітычным канфліктам.

ROZDZIAŁ III.

Władza wykonawcza.

Artykuł 39.

Prezydenta Rzeczypospolitej wybierają na lat siedm bezwzględną większością głosów Sejm i Senat, połączone w Zgromadzenie Narodowe. Zgromadzenie Narodowe zwołuje Prezydent Rzeczypospolitej w ostatnim kwartale siedmiolecia swego urzędowania.

Jeżeli zwołanie nie nastąpi na 30 dni przed upływem siedmiolecia, Sejm i Senat łączą się z samego prawa w Zgromadzenie Narodowe na zaproszenie Marszałka Sejmu i pod jego przewodnictwem.

Artykuł 40.

Jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej nie może sprawować urzędu, oraz w razie opróżnienia urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej wskutek śmierci, zrzeczenia się lub innej przyczyny — zastępuje go Marszałek Sejmu.

Artykuł 41.

W razie opróżnienia urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej Sejm i Senat łączą się natychmiast na zaproszenie Marszałka Sejmu i pod jego przewodnictwem z samego prawa w Zgromadzenie Narodowe celem wyboru Prezydenta.

Gdyby Sejm był rozwiązany w chwili, gdy urząd Prezydenta Rzeczypospolitej jest opróżniony, Marszałek Sejmu zarządzi niezwłocznie nowe wybory do Sejmu i Senatu.

Artykuł 42.

Jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej przez trzy miesiące nie sprawuje urzędu, Marszałek zwoła niezwłocznie Sejm i podda jego uchwale, czy urząd Prezydenta Rzeczypospolitej należy uznać za opróżniony.

Uchwała, uznająca urząd za opróżniony, zapada większością $^3/_5$ głosów przy obecności przynajmniej połowy ustawowej, to jest ordynacją wyborczą ustalonej, liczby posłów.

Artykuł 43.

Prezydent Rzeczypospolitej sprawuje władzę wykonawczą przez odpowiedzialnych przed Sejmem ministrów i podległych im urzędników.

Сельская гаспадарка

- Эканоміка заходнебеларускіх зямель падчас знаходжання ў складзе польскай дзяржавы насіла пераважна аграрны характар. Больш як 90 % беларускага насельніцтва краю займалася сельскай гаспадаркай (для параўнання, ў межах этнічнай Польшчы дадзеная лічба палягала ў раёне 63 %).
- Больш чым палова зямельнага фонду засталася ў руках буйных землеўласнікаў. Пры гэтым на тэрыторыі чатырох паўночна-ўсходніх ваяводстваў 84,4 % памешчыцкіх маёнткаў належалі палякам і толькі 4,1 % – беларусам.

Асадніцтва

- Паводле закону аб асадніцтве ад 17 снежня 1920 г. заслужаныя польскія вайскоўцы мелі права на бясплатныя надзелы ва ўсходніх ваяводствах Польшчы. Для гэтага ствараўся спецыяльны фонд з казённых, памешчыцкіх (пераважна памешчыкаў няпольскай нацыянальнасці, якія да 1 красавіка 1921 г. не вярнуліся ў свае маёнткі) зямель і зямельных уладанняў праваслаўнай царквы і духавенства, якія перавышалі 30 га.
- Усяго да 1930 г. ў Заходнюю Беларусь былі пераселены 4 434 вайсковыя асаднікі і некалькі тысяч цывільных

Прамысловасць

- Прамысловасць Заходняй Беларусі з’яўлялася надзвычай слабай і ў асноўным была звязана з сельскай гаспадаркай. На долю харчовай і дрэваапрацоўчай прамысловасці ў краі прыпадала 2/3 прадпрыемстваў. Толькі 7 % беларускага насельніцтва лічылі крыніцай існавання наёмную працу, пры гэтым сацыяльнае заканадаўства на іх распаўсюджвалася мінімальна і ў сімвалічных памерах

Выбары 1922 г.

- У лістападзе 1922 года на ўсёй тэрыторыі Польшчы адбыліся парламенцкія выбары, у якіх упершыню ўзялі ўдзел беларускія нацыянальныя арганізацыі. Выбары скаладіся для беларусаў паспяхова. Выступіўшы ў працэсе іх у блоку з іншымі нацыянальнымі меншасцямі Польшчы, беларусы здолелі ў выніку правесці ў парламент 11 сеймавых паслоў і 3 сенатараў. Усе гэтыя парламентарыі ўтварылі Беларускі пасольскі клуб (БПК), які адразу стаў адным з асноўных цэнтраў заходнебеларускага нацыянальнага руху.

Рэвалюцыйна – вызваленчы	Нацыянальна - дэмакратычны
Камуністычная партыя Заходняй Беларусі (КПЗБ, створана ў 1923 г. у Вільні як частка камуністычнай партыі Польшчы)І. Лагіновіч (старшыня ЦК), А. Славінскі, С. Прытыцкі. Камуністычны саюз моладзі Заходняй Беларусі (КСМЗБ, створаны ў 1924 г.) В. Харужая (сакратар ЦК). Беларуская рэвалюцыйная арганізацыя (БРА, сфарміравалася з беларускай часткі эсэраў і ўступіла ў КПЗБ)І. Лагіновіч Беларуская сялянска-работніцкая грамада (БСРГ, канчаткова аформілася ў маі 1926 г. пад арганізацыйным уплывам КПЗБ) – масавая легальная арганізацыя. Забаронена ў 1927 г. Б. Тарашкевіч (старшыня).	Беларускія дэпутаты-паслы, выбраныя ў польскі сейм (парламент) Б. Тарашкевіч, С. Рак-Міхайлоўскі, П. Мятла, І. Дварчанін, П. Валошын. Беларуская хрысціянская дэмакратыю (БХД, створана ў 1917 г., перайменавана ў Беларускае народнае аб'яднанне ў 1936 г.). А. Станкевіч. Таварыства беларускай школы (ТБШ, створана ў 1921 г.). Б.Тарашкевіч, С. Рак-Міхайлоўскі

Санацыя

- У маі 1926 г. у Польшчы адбыўся дзяржаўны пераварот, які ўзначаліў маршал Ю. Пілсудскі. У краіне пачала ўста-лёўвацца ваенна-буржуазная дыктатура з захаваннем некаторых рыс дэмакратычнага ладу — захоўваліся парламент, шматпартыйнасць, легальная апазіцыя, шматспектарнасць сродкаў масавай інфармацыі і інш.
- Новы палітычны рэжым атрымаў назву "санацыя" (ад лац. sanatia — аздараўленне). Прыхільнікі Ю. Пілсудскага прадстаўлялі гэты рэжым як народны і скіраваны супраць рэакцыі для аздараўлення эканомікі. Многія польскія партыі падтрымалі санацыю. Разам з тым узмацняюцца рэпрэсіі супраць беларускага нацыяналына-вызваленчага руху. Адной з першых ахвяр стала БСРГ.

Беларуская сялянска-работніцкая грамада

- 24 чэрвеня 1925 г. дэпутаты сейма Б. Тарашкевіч, С. Рак-Міхайлоўскі, П. Валошын, П. Мятла вышлі з Беларускага пасольскага клуба і ўтварылі асобны клуб у сейме — фракцыю Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ) пад старшынствам Б.Тарашкевіча. У маі-чэрвені 1926 г. яна стала самастойнай палітычнай арганізацыяй пад такой жа назвай. Быў створаны Цэнтральны камітэт. Старшынёй ЦК БСРГ стаў Б. Тарашкевіч

- 15 студзеня 1927 г. пачаліся масавыя вобыскі памяшканняў гурткоў грамады, арышты яе кіраўнікоў і членаў. На гэты час БСРГ налічвала больш за 2 тыс. гурткоў і аб'ядноўвала каля 100 тыс. сяброў. 21 сакавіка 1927 г. БСРГ была афіцыйна забаронена. Суд прыгаварыў яе кіраўнікоў Б. Тарашкевіча, С. Рак-Міхайлоўскага, П. Валошына і П. Мятлу да 12 гадоў зняволення, М. Бурсевіча — да 8 гадоў. Усяго было аддадзена пад суд 490 актывістаў БСРГ .

Грамадой у „Грамаду“!..

Малюнак у газеце “Маланка” (1926г)

Грамадска-палітычнае жыццё ў др.пал. 1930-ых гг.

- У 1935-1937 гг. у тым ліку і ў Заходняй Беларусі, назіраецца актывізацыя антыўрадавага руху. Адбываліся шматлікія палітычныя і эканамічныя забастоўкі рабочых, а таксама антыўрадавыя дэманстрацыі і мітынгі. Найбольш значным выступленнем працоўных гэтага перыяду стала *забастоўка нарачанскіх сялян і рыбакоў 1935-1939 гг.* Назіраецца працэс кансалідацыі розных апазіцыйных груповак. У шэрагу гарадоў Заходняй Беларусі ствараліся *камітэты і камісіі адзінага фронту*, у якія ўваходзілі прадстаўнікі КПЗБ, ППС, Бунда, Паалей-Цыёна і іншых арганізацый. У межах беларускага нацыянальнага руху адбылося пагадненне паміж дзвюма найбольш уплывовымі партыямі – КПЗБ і БХД (з 1936 г. – *Беларускае народнае аб’яднанне*) для барацьбы за стварэнне беларускамоўных школ.